

Nastoletnie macierzyństwo jako problem indywidualny i społeczny

Jakiś czas temu wiele emocji wzbudziło zadysponowanie przez Ministerstwo Edukacji Narodowej polecenia zliczenia w poszczególnych szkołach uczennic w ciąży¹. Półtora roku później toczyły się jeszcze bardziej gorące dyskusje wokół nagłośnionej przez media historii 14-letniej dziewczyny w ciąży, o której umysł i serce toczyli bój zwolennicy i przeciwnicy aborcji. Upublicznienie wyników wspomnianego zestawienia (mimo pewnego upływu czasu) oraz ujawnienie dramatu tej nastolatki można wykorzystać jako znakomitą okazję, żeby zastanowić się nad problemem dziewcząt, które zbyt wcześnie niż wskazywałby na to zegar społeczny, stają się matkami.

Szacuje się, zestawiając dane statystyczne uzyskane z różnych źródeł (*Raport...* 1998; Dziubińska-Michalewicz 2002), że problem nastoletnich matek w Polsce dotyczy od 3 do 8% ogólnej liczby wszystkich ciąż, przy czym, według opinii demografów, w latach 1989-2000, nastąpił spadek liczby ciąż u nastolatek o około 45% (za: Bidzan 2007, s. 13). W świetle danych uzyskanych ze wspomnianego wyżej spisu zarządzanego przez R. Giertycha wynika, że w latach 2004-2006 zanotowano prawie 11 tysięcy uczennic w ciąży². Nie jest to więc problem, który występuje nagminnie, nie można jednak zlekceważyć jego istnienia, udając, że nie dotyczy naszego kraju.

¹ Niektórzy otwarcie potępiali ten pomysł, niektórzy wyrażali zaciekawienie tym, jakie wyniki przyniesie taki spis. Rozpętała się przy tym dyskusja dotycząca sensowności tegoż zarządzenia Według zapewnień ministerstwa ankietę przeprowadzono m.in. w celu pomocy tym dziewczętom, ale niezbyt jasno wyjaśniono na czym ta pomoc miała polegać. Twierdzono, że policzenie ciężarnych nastolatek jest konieczne, aby zbudować rządowy program pomocy, dzięki któremu pomoc ze strony szkoły i państwa miała być łatwiejsza. Nie doczekaliśmy się jednak, jak dotąd, wypracowania żadnych konkretnych rozwiązań.

² Ankietę dotyczyła uczennic od 12 do 22 roku życia (ze względu na kończenie edukacji szkolnej z opóźnieniem) i obejmowała lata 2004/2005 oraz 2005/2006. 10 718 – tyle dokładnie uczennic w ciąży w polskich szkołach zgłosili dyrektorzy w ankietach wypełnionych na zlecenie MEN (zastrzega się jednak, że mogą być to dane niepełne, ponieważ to dziewczyna sama decydowała czy ujawni, że jest w ciąży). W świetle uzyskanych danych okazało się, że w ciążę najczęściej zachodziły uczennice szkół ponadgimnazjalnych – 9069 dziewcząt, w gimnazjach ciąż było 1615, a w szkołach podstawowych 34. Dane Głównego Urzędu Statystycznego wskazują natomiast, iż na przestrzeni lat, liczba matek od 15 do 19 roku życia, z każdym rokiem się zmniejsza: w 1975 roku na tysiąc takich dziewczyn matkami zostało 31, w roku 2005 – tylko 14. Dane zaczerpnięte z: <http://wiadomosci.wp.pl/kat,48996,wid,8751566,wiadomosc.html?icaid=15ff3>

Kontekst socjalizacyjny nastoletniego macierzyństwa

Przemiany społeczne i obyczajowe, których jesteśmy obserwatorami (i ofiarami?) wywołały określone zjawiska, które wpływają znacząco na poruszany problem: obniżanie wieku inicjacji seksualnej, przesączenie kultury erotyzmem i epatowanie seksem, zwiększenie swobody seksualnej, relatywnie niski poziom kultury seksualnej, szerzenie swobodnego i powierzchownego podejścia do sfery erotycznej, wydłużenie ścieżki edukacyjnej, przeorganizowanie ról społecznych kobiety (od roli wyłącznie żony i matki w kierunku kobiety niezależnej i odważnej w realizowaniu swoich aspiracji wbrew tradycyjnym naciskom kulturowym i socjalizacyjnym), promocja konsumpcjonizmu, a także wyobrażenie seksu nastawionego na przyjemności, pozbawionego odpowiedzialności i nastawionego na obronę przed prokreacją. Do tego dochodzą ciągle niesatysfakcjonujące, w ramach szkolnej edukacji w Polsce, próby przygotowania młodzieży do życia małżeńskiego i rodzinnego. Wszystko to, w mniejszym lub większym zakresie, rodzi reperkusje istotne z punktu widzenia omawianego problemu nastoletnich matek.

Świadome tych konsekwencji powinny być zwłaszcza podmioty zaangażowane w procesy socjalizacji i wychowania, przed którymi stoi zadanie wychowania do wartości (w tym m.in. do wartości rodzicielstwa), pielęgnowania ich, kształtowania pożądanых społecznie wyborów, orientacji i postaw. Macierzyństwo zawsze miało (i zdaje się, że ma nadal) dość silną pozycję wśród wartości w kulturze polskiego społeczeństwa, które odgrywają szczególnie doniosłą rolę, które ceni się bardziej niż inne, które stanowią o istocie i specyfice tej kultury. Wartości te są wielorako nazywane: podstawowymi, naczelnymi, centralnymi, wiodącymi, dominującymi lub rdzennymi (Styk; za: Marczuk 1990, s. 137-151; Świda 1979; Smolicz 1987, s. 59-79). Ale ta niepodważalna, jakby się zdawało, wartość macierzyństwa, w kontekście macierzyństwa nastoletnich, w odczuciu niektórych traci swoją siłę wartości bezspornej.

Specyfika okresu dorastania a ciąża nastoletnich

Osiągnięcie w okresie dorastania dojrzałości płciowej, biologicznej zdolności do prokreacji to za mało, by zostać matką w pełnym tego słowa znaczeniu. Najczęściej niestety dziewczęta, które zostają zaskoczone faktem bycia w ciąży, cechuje wieloraka niedojrzałość: psychiczna, emocjonalna, moralna, aksjologiczna. Ta nierównomierność rozwoju tych sfer powoduje, że pod względem fizycznym są więc już jakby kobietami, natomiast pod względem psychologicznym – często jeszcze dziećmi (Bidzan 2007, s. 21).

Poczucie własnej wartości dojrzewających dziewcząt budowane jest często na ocenie atrakcyjności swojego wyglądu, intensywności kontaktów z rówieśnikami i przekonania bycia akceptowaną przez rówieśników. Bywa tak, że poczucie niskiej samooceny i frustrujący brak bliskich relacji z rodzicami próbują zrekompensować nawiązywaniem przypadkowych relacji z osobami, które obdarzą je namiastką zainteresowania i uczucia, jakich w tym okresie pragną. Przyjmuje to niekiedy postać podejmowania wczesnej aktywności seksualnej, której – niestety – często towarzyszy niski stopień świadomości możliwych skutków współżycia seksualnego i mierna wiedza na temat własnej płodności. Charakterystyczne dla tej fazy rozwojowej są też występujące

w różnych konfiguracjach i z różnym natężeniem u różnych jednostek poczucie niepewności, wrażliwość, labilność emocji, ambiwalencja uczuć, skłonność do ekstremizmu, drażliwość, konfliktowość. Osobom w okresie adolescencji zwykle brak jeszcze wykrystalizowanego światopoglądu, wyznaczonych celów życiowych, zbudowanej trwałej hierarchii wartości. Zdolność do refleksji i autorefleksji, do rozważań natury moralnej, do perspektywicznego ujmowania zdarzeń oraz zdolność hipotetycznego myślenia i przewidywania dalekosiężnych skutków własnego i cudzego postępowania dopiero się rozwijają. Taka niedojrzałość, niestabilność i niesamodzielność, spleciona z wydarzeniami niezgodnymi z tym okresem rozwojowym (a za taką uznać należy niespodziewaną ciążę), powoduje szereg komplikacji, które stają się problemami w wymiarze jednostkowym i społecznym.

Nastoletnie macierzyństwo jako problem indywidualny

W psychologicznej propozycji wyróżnienia zdarzeń życiowych, które mogą zaburzać funkcjonowanie człowieka³, na 12. pozycji usytuowana jest ciąża. Istotnie, wiele kobiet (w różnym wieku), które w swoim bagażu doświadczeń mają okres ciąży i narodziny dziecka/dzieci, potwierdza, że jest to sytuacja życiowa, w którą nierzadko wpleciony jest stres, począwszy już od momentu, kiedy potwierdza się, że rozwija się w nich nowe życie. Urodzenie dziecka można także uznać za zdarzenie nazywane w psychologii wydarzeniem zmiany życiowej (*life change events*), a więc takim, które dotyczy ważnych spraw i cenionych wartości oraz któremu towarzyszy poczucie nieskuteczności dotychczasowych sposobów postępowania, stan obciążenia, napięcia i niedopasowania wymagań do kompetencji, co zmusza jednostkę do dokonania szeregu zmian w jej zachowaniu i życiu (Sęk 1991, s. 25).

Spróbujmy postawić się w sytuacji dziewczyny, która pomiędzy jedną a drugą kłóśką, jedną a drugą dyskoteką, nagle dowiaduje się, że jest w ciąży (czyli jest w stanie błogosławionym czy zaliczyła „wpadkę”?). Prawdopodobnie jeszcze nie bardzo dociera do niej, że rozwija się w niej nowe życie, że odtąd będą kierowane pod jej adresem oczekiwania społeczne, że podejmie odpowiedzialność już nie tylko za siebie, że jej życie przewróci się teraz do góry nogami, że ta zmiana dotyczy nie tylko 9 miesięcy, ale będzie to rewolucja, które zmieni całe jej życie. Z czasem zaczyna sobie uświadamiać sytuację, w jakiej się znalazła i dopadają ją lęki, często spletające się z toksycznymi emocjami i uczuciami smutku, strachu, niepokoju, przerażenia, stanami przygnębienia, zniechęcenia, beznadziei, a nawet depresji.

Ważności nabiera tu więc buforowe – wyprzedzające działanie wsparcia dla nastolatka w ciąży. „Zakłada się bowiem, że uzyskane wcześniej wsparcie społeczne może mobilizować źródła osobistych zasobów radzenia sobie i zdolności opierania trudnościom, a zatem pośrednio prowadzić do wymaganych istotnych zmian w mechanizmach przystosowania do zmienionych warunków życia. W takim rozumieniu

³ Mowa tu o Uporządkowanej Skali Ocen Społecznych, skonstruowanej przez Holmesa i Rahe’a, która jest listą 43 zdarzeń życiowych wraz z przypisanymi im wartościami liczbowymi, będącymi odzwierciedleniem siły towarzyszącemu im stresu.

wsparcie społeczne stanowi element prewencji pierwotnej, zarówno tej ukierunkowanej na otoczenie społeczne, jak i tej indywidualnej – ukierunkowanej na osobę” (Dołęga 2001, s. 541). Hipoteza buforowa głosi, że w sytuacji silnego stresu istniejące, spostrzegane i otrzymywane wsparcie społeczne działa na zasadzie buforu, obniżając napięcie stresowe, osłabiając jego negatywne skutki, zmieniając ocenę typu „strata” i „zagrożenie” na ocenę typu „wyzwanie” oraz zmieniając ocenę swoich kompetencji, a sumując: w konsekwencji podwyższając poczucie własnej skuteczności zaradczej (Sęk, Cieślak 2004, s. 26).

Aby jednak takiego wsparcia udzielić (tym bardziej, że wczesne ciążę mogą nieść ze sobą liczne zagrożenia w zakresie medycznym, psychologicznym i społecznym – Bidzan 2007), należy uświadomić sobie potrzeby i problemy, jakie spiętrzają się przed nastoletnimi ciężarnymi. Wśród nich wymienić należy kilka najważniejszych kwestii.

Opieka lekarska

Ciężarne nastolatki często stosunkowo dość późno orientują się, że są w ciąży (niekiedy nawet dopiero wtedy, gdy ciąża zaczyna być widoczna, czyli między 3 a 5 miesiącem; oznacza to, że niczego nie podejrzewając, nie zgłaszają się do lekarza), często też nie zdają sobie sprawy z ważności systematycznych wizyt lekarskich i badań kontrolnych, lekceważą kwestię właściwego odżywiania się, przestrogi o szkodliwości używek i niektórych leków niedozwolonych w okresie ciąży.

Niektórym towarzyszą obawy (zasadne i bezpodstawne) związane ze zdrowiem (dziecka i jej samej). Te wątpliwości, przynajmniej częściowo, skutecznie mogłaby rozwiązać kuratela kompetentnego lekarza ginekologa-położnika, gotowego odpowiadać rzeczowo i wyczerpująco na wątpliwości oraz czujnego na wychwycenie potencjalnych nieprawidłowości w sferze zdrowia matki i dziecka (trzeba jednak pamiętać, że wiele kobiet pozbawionych jest możliwości korzystania z diagnostyki prenatalnej lub ma utrudniony dostęp do wyspecjalizowanych w tej dziedzinie placówek służby zdrowia).

Problemy mieszkaniowe

Brak samodzielnego mieszkania i brak perspektyw na nie w najbliższym czasie to często kolejne strapienie. W szczególnie trudnych przypadkach dochodzi do wyrzucenia ciężarnej dziewczyny z domu, tułającej się później po domach znajomych i często ostatecznie trafiającej do placówki o charakterze domu dla kobiet w ciąży i/lub matek z dziećmi (Kubicka 2005).

Uregulowanie kwestii prawnych

Zajście w ciążę przez dziewczynę przed uzyskaniem przez nią pełnoletności rodzi konieczność uregulowania kwestii opieki nad dzieckiem po jego narodzinach (przez nią samą, przez jej bliskich czy też przez rodziców adopcyjnych lub zastępczych nie-spokrewnionych). Wiele dziewcząt oczekujących dziecka (i ich rodziców) nawet nie zdaje sobie sprawy z istnienia zapisu w *Kodeksie Rodzinnym i Opiekuńczym*, który mówi, że jeżeli matka dziecka ma mniej niż 18 lat, to konieczne jest ustanowienie opiekuna prawnego dla jej dziecka (do czasu uzyskania przez nią pełnoletności).

Sytuacja ekonomiczna

Nastoletnie matki pozostają najczęściej na utrzymaniu swoich rodziców/opiekunów. W zależności od ich przychylności, mogą liczyć lub nie na ich dalsze wsparcie finansowe. Same zwykle wcześniej nie podejmowały pracy zawodowej, cechuje je niski poziom wykształcenia, przeważnie nie mają zbyt wysokich kwalifikacji, a sytuacja ciąży dodatkowo często zupełnie wyklucza je z rynku pracy. Najczęściej więc nie mają perspektyw na niezależność finansową.

Edukacja szkolna

Art. 2 ust. 3 ustawy z dnia 7 stycznia 1993 roku o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży mówi, że „szkoła ma obowiązek udzielić uczennicy w ciąży urlopu oraz innej pomocy niezbędnej do ukończenia przez nią edukacji, w miarę możliwości nie powodując opóźnień w zaliczeniu przedmiotów. Jeżeli ciąża, poród lub połóg powoduje niemożliwość zaliczenia w terminie egzaminów ważnych dla ciągłości nauki, szkoła zobowiązana jest do wyznaczenia dodatkowego terminu egzaminu dogodnego dla kobiety, w okresie nie dłuższym niż 6 miesięcy”⁴. Przyszła mama, która jest w trakcie edukacji, powinna jednak poinformować o fakcie jej ciąży dyrekcję swojej szkoły. „Wprawdzie zmieniły się czasy (i przepisy) i dziewczyna będąca w ciąży nie jest usuwana ze szkoły, by «nie siać zgorzenia», jednak dość często daje się jej do zrozumienia, jak niewłaściwe jest jej postępowanie” – zauważa M. Bidzan (2007, s. 37). Rysuje się tu więc zadanie dla wychowawców: „wsparcie udzielone przez nich oraz przez koleżanki i kolegów w klasie mogłoby złagodzić poczucie osamotnienia i odtrącenie z tak ważnej dla dorastającej dziewczyny grupy rówieśniczej” (Bidzan 2007, s. 67).

Przygotowanie do opieki nad dzieckiem

Większość nastoletnich dziewcząt będących w ciąży cechuje niegotowość do bycia matką. Ich przygotowanie do opieki nad dzieckiem należałoby rozpatrzeć więc w 2 aspektach: prawnym (o którym wspomniano wcześniej) i praktycznym.

Częstokroć kobiety (bez względu na wiek), które spodziewają się pierwszego dziecka, nie czują się wystarczająco dobrze wyposażone w odpowiednie umiejętności opieki nad noworodkiem, jego pielęgnacji i późniejszej stymulacji jego wielopłaszczyznowego rozwoju. Szczególnie zagubione mogą być tu młode mamy, które nie mają żadnego doświadczenia i wiedzy. Ważne jest więc także, aby zadbać i o tę sferę ich

⁴ Ustawa z dnia 7 stycznia 1993 roku o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży (DzU z 1993 r. Nr 17, poz. 78 z późniejszymi zmianami). Ciężarne uczennice nie są już, jak jeszcze kilkanaście lat temu, obowiązkowo przenoszone do szkół wieczorowych, ale mogą dokończyć naukę w szkole, do której chodziły przed zajściem w ciążę. W praktyce wygląda to najczęściej tak, że uczennica w ciąży może uzyskać zgodę na urlop (jeśli wymaga tego jej stan zdrowia) lub na indywidualny tok nauczania, nauczyciele przychodzą do niej do domu na zajęcia i ustalają dogodny dla niej terminy zaliczeń. W niektórych szkołach, po konsultacjach z ośrodkami pomocy społecznej, uboższe dziewczęta otrzymują jednorazowe wsparcie finansowe i/lub artykuły pielęgnacyjne dla niemowląt. W przypadku rodzin patologicznych, które mogą zagrażać dobru przyszłej matki dziecka, szkoła może złożyć wniosek do sądu o umieszczenie uczennicy w domu samotnej matki.

przygotowania do pełnienia roli macierzyńskiej. Wcześniejsze spotkania z innymi matkami niemowląt czy spotkania w tzw. szkołach rodzenia mogą wyposażyć w wiedzę i ukształtować umiejętności, a w efekcie czego podnieść ich poczucie własnej wartości i umocnić przekonanie, że podolają obowiązkom związanym z narodzeniem i wychowywaniem dziecka.

Problemy natury psychologicznej

Poza zadbanie o bytowo-socjalny aspekt przyszłości dziewcząt, które w bardzo młodym wieku zostają matkami, najistotniejsza wydaje się jednak dbałość o ich właściwe psychiczne funkcjonowanie w tej nowej, niełatwej dla nich sytuacji.

Niedojrzałość społeczna i emocjonalna, brak doświadczenia życiowego, nieodpowiedzialność, niefrasobliwość to częstokroć cechy charakteryzujące młodziutkie matki. Praktycy mający na co dzień do czynienia z nieletnimi w ciąży zgłaszają istnienie szczególnie trudnych problemów związanych z niemożnością akceptacji ciąży lub ambiwalentnym czy lękowym stosunkiem do niej, generowanych na poziomie intelektualnym, emocjonalnym i działaniowym. Akceptację zaistniałej sytuacji poprzedza często okres buntu, zagubienia, bezradności, dystansu, oschłości, obojętności. Ciąża/dziecko bywają postrzegane jako zagrożenie dla zdrowia, urody, wolności, jako przeszkody w realizacji planów osobistych, powodujące konieczność rezygnacji ze swoich potrzeb, marzeń, aspiracji i całkowitego poświęcenia się dziecku. Usprawiedliwienia dla tych dziewcząt (bezmyślnych – jak sądzą niektórzy) poszukać można m.in. w elemencie zaskoczenia faktem ciąży, w braku wizji własnego macierzyństwa spowodowanego niedojrzałością do tej roli (związaną z młodym wiekiem i niską refleksyjnością) czy też w braku wartościowych więzi i związków uczuciowych w rodzinie, miernej jakości kontaktów interpersonalnych, braku lub niedosycie doświadczanej miłości macierzyńskiej i ojcowskiej. Często dziewczęta te przyznają, że czują się niezrozumiane, osamotnione, odtrącone, stygmatyzowane, bezradne. Badania przeprowadzone pod kierownictwem M. Kościelskiej wśród nastoletnich matek pokazały, że badane dziewczęta jako jeden z najtrudniejszych aspektów sytuacji, w jakiej się znalazły, wskazywały brak wsparcia ze strony rodziców, opiekunów i ojców dzieci (Kościelska 1998, s. 152). Aby poradzić sobie z tą nową dla nich sytuacją, uciekają się do stosowania mechanizmów obronnych: zaprzeczania, izolacji, ucieczki, wycofania, racjonalizacji (Bidzan 2007, s. 57-58).

Dodatkowo sytuację może komplikować świadomość przypadkowości, przelotności, nietrwałości relacji z ojcem dziecka bądź rozstanie z nim, rozczarowanie jego brakiem odpowiedzialności i próbami dezercji. Nierzadko ojcem dziecka jest albo chłopiec (podobnie jak matka, młody i niedojrzały emocjonalnie) albo mężczyzna z własną rodziną. W kontekście wpływu relacji z ojcem dziecka na samopoczucie psychiczne kobiety w ciąży, takie skomplikowanie sytuacji również zaostrza stres. Bywają przypadki, że dziewczęta zrozpaczone faktem odkrycia, że są w ciąży, w desperackim akcie próbują targnąć się na swoje życie.

Szczególnie bolesne i rujnujące psychicznie są sytuacje ciąży będących konsekwencją gwałtu, związków kazirodczych, praktyk prostytucyjnych, wymagające już

interwencji doświadczonego psychologa. Co jakiś czas media donoszą o porzuconych byle gdzie noworodkach i o przypadkach dzieciobójstwa (Marzec-Holka 2004). Bardziej drastyczne finały nieakceptacji ciąży swojej córki to wyrzucanie z domu oraz nakłanianie do aborcji. Trzeba więc stworzyć tym dziewczętom warunki do efektywnego wejścia w rolę matki, będąc świadomym i przygotowanym na to, że może mieć ono charakter długotrwałego procesu i nie dokonuje się jak za dotknięciem czarodziejskiej różdżki.

Nastoletnie macierzyństwo jako problem społeczny

W świetle opinii Europejskiego Komitetu Społeczno-Ekonomicznego w sprawie ubóstwa kobiet w Polsce, kobiety poniżej 18 lat prowadzące gospodarstwo domowe są szczególnie na nie narażone⁵. Z danych wynika, że nastoletni rodzice częściej niż ich rówieśnicy żyją w ubóstwie i nie posiadają pracy; 45% kobiet w 15 krajach UE⁶, które zostały nastoletnimi matkami, zamieszkuje w gospodarstwach o dochodzie w najniższym przedziale, 90% nastoletnich rodziców otrzymuje zasiłek z opieki socjalnej, a nastoletnie matki częściej niż pozostałe samotne matki korzystają jedynie z dodatków i pozostają na zasiłku przez dłuższy okres czasu. Dla państw członkowskich ograniczenie rodzicielstwa wśród nastolatków jest sprawą priorytetową (przynajmniej na poziomie deklaracji). Działania zmierzające do obniżenia odsetka porodów wśród nastolatek są przedmiotem debat; proponowane jest szerokie spektrum rozwiązań – od zmniejszenia do zwiększenia ilości zajęć z dziedziny edukacji seksualnej, od promowania wstrzemięźliwości do udostępniania w szkołach bezpłatnie środków antykoncepcyjnych, od rozdawania pigulek „po” do zmiany w przyznawaniu zasiłków socjalnych w taki sposób, aby zachęcać nastoletnich rodziców do wspólnego zamieszkania i małżeństwa. Tymczasem w Polsce, w kontekście przesuwania się wieku kobiet rodzących swoje pierwsze dziecko oraz presji społecznej społeczeństwa polskiego (uważanego?/ uważającego się? za katolickie), cięższe nastoletnich nadal budzą zaskoczenie, niekiedy nawet zgorznienie.

Pod adresem kilkunastoletnich dziewcząt kierowane są określone oczekiwania społeczne dotyczące wypełniania zadań rozwojowych spodziewanego w fazie adolescencji. Treść tychże zadań wiąże się ze sferą biologiczną i przemianami, jakim podlega organizm (obszar *somy*), sfera funkcjonowania społecznego, otoczenie społeczne i relacje (obszar *polis*) oraz sfera funkcjonowania psychicznego (obszar *psyche*) zasobów intelektualnych i emocjonalnych, zdobytych wcześniej i aktualnych oraz poziom świadomości ich posiadania (Brzezińska 2000, s. 227-228). Wiążą się one raczej

⁵ Opinia ta jest prezentacją stanowiska w tej sprawie Europejskiego Komitetu Społeczno-Ekonomicznego – organu doradczego dla Parlamentu Europejskiego, Rady Unii Europejskiej i Komisji Europejskiej. Więcej patrz: Opinia Europejskiego Komitetu Społeczno-Ekonomicznego w sprawie ubóstwa kobiet w Europie (2006/C 24/18); źródło: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2006:024:0095:0101:PL:PDF>

⁶ W UE ok. 6% młodych kobiet zostaje matkami przed 18 rokiem życia, choć odsetek ten waha się od 3% we Włoszech, Królestwie Niderlandów, Hiszpanii i Szwecji do 12% na Węgrzech i Słowacji i 13% w Wielkiej Brytanii (źródło: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2006:024:0095:0101:PL:PDF>)

z nabywaniem dopiero kompetencji człowieka dorosłego. Tymczasem odkrycie przez dziewczynę faktu bycia w ciąży oznacza desynchronizację zegara społecznego z zegarem biologicznym i pojawienie się w ramach jednostkowych biografii wydarzeń niepunktualnych w stosunku do schematu rozwojowego i oczekiwań społecznych formułowanych dla poszczególnych etapów rozwojowych.

Wsparcie społeczne w kontekście nastoletniego macierzyństwa

Nastoletnie macierzyństwo jest problemem (czy raczej splotem problemów), który często przekracza możliwości samodzielnego i efektywnego poradzenia sobie z nim. W kontekście zarysowanego powyżej obrazu psychologicznego i społecznego nastolatka w ciąży warto więc zastanowić się nad możliwościami wsparcia społecznego.

Niestety, pomoc instytucjonalną w Polsce adresowaną do nastoletnich matek charakteryzuje brak systemowych, kompleksowych rozwiązań, a podejmowanym działaniom brakuje charakteru długofalowego. Funkcjonujące w polskich realiach jednostki organizujące pomoc społeczną w różnych zakresach i za pomocą różnych instrumentów ciągle jeszcze niezbyt aktywnie odpowiadają na niektóre potrzeby charakterystyczne dla tej grupy potrzebującej wsparcia społecznego, jakimi są nastoletnie matki.

Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej zapewnia, że niepełnoletniej matce mogą zostać przyznane na urodzone przez nią dziecko świadczenia rodzinne (po uregulowaniu przez nią określonych kwestii prawnych)⁷. Oprócz materialnego zabezpieczenia egzystencji, istotne jest jednak również zadbanie o sferę psychologiczną. Ciągłe rzadkością jest korzystanie ze wsparcia psychologicznego przez kobiety, które czują, że nie będą w stanie unieść ciężaru realizacji swojego przyszłego (lub już istniejącego) macierzyństwa; odpowiednio przygotowanych psychologów powinno się więc zatrudniać tam, gdzie trafiają przyszłe matki i kobiety debiutujące w tej roli: w gabinetach ginekologicznych i oddziałach położniczych. Znacznym utrudnieniem w łagodzeniu trudności, na które napotykają kobiety-matki, jest także ciągle jeszcze brak informacji o przysługujących im uprawnieniach, brak orientacji w możliwościach oraz lokalizacji ośrodków, do których mogłyby udać się po wsparcie.

Niezrównanie cenna jest pomoc pozainstytucjonalna, związana z najbliższą rodziną, która może przybrać kształt głównie wsparcia emocjonalnego, informacyjnego, rzeczowego (Sęk, Cieślak 2004; Kawula 2005, s. 127-128; Dołęga 2001, s. 549-550).

⁷ Możliwe są dwie drogi uzyskania świadczeń rodzinnych przez niepełnoletniego rodzica. Młoda matka, która ukończyła 13 lat, mając ograniczoną zdolność do czynności prawnych, może za zgodą przedstawiciela ustawowego złożyć wniosek o świadczenia rodzinne – zyskuje wówczas prawo do zasiłku rodzinnego na własne dziecko, z którym tworzy odrębną rodzinę (przy braku prawa do zasiłku rodzinnego i dodatków dla rodziny nieletniej córki); jeżeli jednak nie spełnia ona ustawowych warunków do przyznania zasiłku, to wówczas nie można jej uznać za osobę uprawnioną do zasiłku na własne dziecko i w takiej sytuacji jej rodzicom przysługuje zasiłek na nią. Inna możliwość otrzymania świadczeń rodzinnych na dziecko nieletniej matki, to ustanowienie dla dziecka opiekuna prawnego, który wówczas zyskuje prawo do pobierania świadczeń rodzinnych na dziecko znajdujące się pod jego opieką (na to dziecko opiekun składa wniosek o zasiłek rodzinny wraz z dodatkami, w składzie rodziny wpisując tylko to dziecko, a w dochodzie rodziny jedynie ewentualny dochód tego dziecka). Z chwilą ustanowienia opiekuna prawnego nieletnia matka nie jest uprawniona do zasiłku rodzinnego na własne dziecko. Źródło: Gazeta Prawna; za: <http://e-rodzina.dashofer.pl/?sect=art&id=3819>

Najczęściej trudno jest spokojnie przyjąć rodzicowi wiadomość o niespodziewanej ciąży swojej nastoletniej córki lub ojcostwie swojego nastoletniego syna, ale warto uświadomić sobie oczywistość, która błędnie w tym zaskoczeniu, że podsycanie nerwowej atmosfery, rozmowy w atmosferze złości, wykrzyczanych wyrzutów nikomu dobrze nie służy. Ogromne znaczenie ma już sam przychylny, życzliwy i wspierający stosunek najbliższego otoczenia, dodawanie otuchy, przekazywanie komunikatów podtrzymujących, uspokajających, odzwierciedlających troskę, okazywanie przychylności i solidarności, a także dawanie poczucia bezpieczeństwa i wyzwalanie poczucia nadziei. Istotne jest także wsparcie informacyjne, nazywane niekiedy poznawczym, związane z wymianą informacji sprzyjających lepszemu zrozumieniu swojej sytuacji i problemu, z reinterpretacją zdarzeń w kierunku ich zrozumienia, z edukowaniem, rozwiewaniem wątpliwości, z dawaniem osobie informacji, rad pomocnych w rozwiązywaniu jej problemów, z dzieleniem się własnym doświadczeniem przez osoby przeżywające podobne trudności. Nie do przecenienia jest również wsparcie rzeczowe, związane z konkretną pomocą materialną, rzeczową i finansową, zarówno przed, jak i po urodzeniu dziecka (co wcześniej było już sygnalizowane).

Stworzenie systemu wsparcia dla nastoletnich matek jest niewątpliwie potrzebne w naszym kraju. Potrzeba sieci współpracujących ze sobą ośrodków wsparcia bądź jednego wyspecjalizowanego, ukierunkowanego w swych wieloaspektowych działaniach na tę właśnie kategorię matek. Warto podjąć pewne kroki, aby macierzyństwo nastoletnich matek mogło być satysfakcjonujące i udane, a nie spostrzegane jedynie jako problem indywidualny i społeczny.

Bibliografia

- Barańska M., 1995, *Psychologiczne aspekty ciąży i porodu wysokiego ryzyka*, [w:] B. Chazan (red.), *Rodzina i prokreacja*. Warszawa
- Bidzan M., 2007, *Nastoletnie matki. Psychologiczne aspekty ciąży, porodu i położu*. Kraków
- Brzezińska A., 2000, *Spoleczna psychologia rozwoju*. Warszawa
- Dołęga Z., 2001, *Wsparcie społeczne a poczucie samotności w okresie dorastania*, [w:] R. Kwiecińska, M.J. Szymański (red.), *Młodość a dorośli. Napięcia między socjalizacją a wychowaniem*. Kraków
- Dziubińska-Michalewicz M., Polska na tle innych krajów – wybrane wskaźniki demograficzne, Warszawa 2002; http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/PUBL_podst_inf_rozwoj_demograficzny_2006.pdf
- Kawula S., 2005, *Czynniki i sieć wsparcia społecznego w życiu człowieka*, [w:] S. Kawula (red.), *Pedagogika społeczna. Dokonania – aktualność – perspektywy*. Toruń
- Kościelska M., 1998, *Trudne macierzyństwo*. Warszawa
- Kubicka H., 2005, *Bezdomność rodzin samotnych matek. Społeczno-wychowawcze aspekty zjawiska*. Łódź
- Marzec-Holka K., 2004, *Dzieciobójstwo – przestępstwo uprzywilejowane czy zbrodnia*. Bydgoszcz

- Raport o sytuacji polskich rodzin pełnomocnika Rządu ds. Rodziny Kazimierza Kape-ry, Warszawa 1998
- Sęk H., Cieślak R., 2004, *Wsparcie społeczne – sposoby definiowania, rodzaje i źródła wsparcia, wybrane koncepcje teoretyczne*, [w:] H. Sęk i R. Cieślak (red.), *Wsparcie społeczne, stres i zdrowie*. Warszawa
- Sęk H., 1991, *Psychologiczna prewencja jako obszar badań i zastosowań*, [w:] H. Sęk (red.), *Zagadnienia psychologii prewencyjnej*. Poznań
- Smolicz J., 1987, *Wartości rdzenne i tożsamość kulturowa*, „Kultura i Społeczeństwo”, nr 1
- Styk J., *Chłopskie wartości podstawowe (dynamika i kierunek przeobrażeń)*, [w:] S. Marczuk, 1990, *Wartości a struktura*. Rzeszów
- Świda H. (red.), 1979, *Młodzież a wartości*. Warszawa
- Więclawska A., 2005, *Nieletnie dziewczęta samotnie wychowujące dzieci a ich przygotowanie do radzenia sobie z ograniczeniami losu: diagnoza stanu kompetencji*. Toruń
- <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2006:024:0095:0101:PL:PDF>
- <http://nieletnirodzice.org.prv.pl/>
- <http://wiadomosci.wp.pl/kat,48996,wid,8751566,wiadomosc.html?ticaid=15ff3>